

BÁRDOSI VILMOS

egyetemi tanár, ELTE BTK Romanisztikai Intézet Francia Tanszék

A lexikográfia Franciaországban a XVI. századtól igen magas fokon művelt diszciplína. A szótár pedig a hétköznapi emberek számára is szimbolikus értékű, fontos kiadvány, igazolva ezzel Constantin-François Volnay francia filozófus, orientalista, akadémikus mondását, amely Pierre-Claude-Victor Boiste 1800-ban kiadott *Dictionnaire universel de la langue française* című híres szótárának címlapján olvasható: „Egy nemzet első számú könyve nyelvének szótára.” [Le premier livre d’une nation est le dictionnaire de sa langue.]. Francia szerzők gyakran vonnak párhuzamot a Biblia és a szótár között is. Charles Dantzig *Dictionnaire égoïste de la littérature française* [A francia irodalom egoista szótára] című, 2005-ben megjelent munkájának *Dictionnaire* [Szótár] szócikkében például ezt írja (DANTZIG 2005: 253):

„A szótár az egyetlen könyv, amelyet azon francia családokban is megtalálunk, ahol nem olvasnak, vagy amelyek a legszegényebbek, miközben más nyugati országokban ez a könyv a Biblia.” [Le dictionnaire est le seul livre qu’on trouve dans les familles qui ne lisent pas ou dans les familles françaises les plus pauvres, quand, dans les autres pays occidentaux, c’est la Bible.]

A Bibliával vont párhuzam azonban már több évtizeddel előbb felbukkan. Anatole France *La Vie littéraire* [Az irodalmi élet] című művének „Szó-kincs” [Lexique] elnevezésű fejezetében ezt írja (FRANCE 1921: 279):

„... egy szótár a betűrendbe rendezett világegyetem. Ha jól meggondoljuk, a szótár maga a *par excellence* könyv. Minden más könyv benne van, csak ki kell azokat belőle nyerni. Mi is volt Ádám első ténykedése, amikor Isten megalkotta őt? A Teremtés könyve azt mondja, hogy először is megnevezte az állatokat. Vagyis mindenekelőtt egy természetrajzi szótárt készített.” [...un dictionnaire c’est l’univers par ordre alphabétique. À bien prendre les choses, le dictionnaire est le livre par excellence. Tous les autres livres sont dedans : il ne s’agit plus que de les en tirer. Aussi quelle fut la première occupation d’Adam quand il sortit des mains de Dieu ? La Genèse nous dit qu’il nomma d’abord les animaux par leur nom. Avant tout il fit un dictionnaire d’histoire naturelle.]

Georges Duhamel *Le Notaire du Havre* [A Le Havre-i jegyző] című 1933-ban megjelent művében pedig egy sarokban tornyosuló könyvkupacról ír, amelynek tetején jól elérhető módon ott található a híres Littré-szótár, mert azt a családban éppoly gyakran ütötték föl, mint mások a Bibliát (DUHAMEL 1933: 241):

„Ami a könyveket illeti, inkább meghaltunk volna, semmint hogy megváltunk volna tőlük. Egymásra raktuk azokat egy sarokban, a Littré-szótárt hagyva a kupac tetején, jól hozzáférhető módon, mert azt állandóan fölütöttük, ahogy mások a Bibliát.” [Pour les livres, nous nous serions fait tuer plutôt que de nous en dessaisir. On les empila dans un coin, le dictionnaire de Littré bien accessible, sur le tas, car on l’ouvrait à chaque instant, comme d’autres ouvrent la Bible.]

De az ismert francia lexikográfus, szótárkiadó Aristide Quillet is a modern ember Bibliájaként határozta meg a szótárt 1934-ben kiadott *Dictionnaire encyclopédique* [Enciklopedikus szótár] című művében, amelynek előszavában még a következő, meglehetősen szentségtörő megállapítást is olvashatjuk (idézi PRUVOST 2014: 47):

„Kétezer éven át a Biblia volt a könyvek könyve. A ma bibliája a szótár. Régen az emberek a Bibliától kinyilatkoztatást, megvilágosodást vártak; a mai ember a szótártól ismereteket vár.” [Pendant deux mille ans le livre par excellence fut la Bible. La Bible d’aujourd’hui, c’est le dictionnaire. À la Bible, les peuples anciens demandèrent une révélation ; au dictionnaire, les peuples modernes demandent la connaissance.]

A Biblia és a szótár közötti párhuzam elsősorban a két mű hasonló funkcionalitásán alapul. Az emberek mindkét jól strukturált, terjedelmes művet azért szokták fellapozni, mert irányadó válaszokat várnak azoktól. Mindkettőt kétféleképpen lehet használni: folyamatos vagy megszakított olvasással. A Biblia folyamatos, irodalmi műként történő olvasása nem meglepő, gyakori jelenség. A szótár egyvégtében, A-tól Z-ig való olvasása már furcsának tűnik, ám Franciaországban XIV. Lajos korában ez megszokott volt. De Anatole France elmondása szerint Théophile Gautier még 1859-ben is magától értetődően azt a váratlan kérdést szegezte az őt meglátogató és a „halhatatlan” címre pályázó Baudelaire-nek, hogy olvassa-e a szótárt. Ez utóbbi pedig gondolkodás nélkül vágta rá, hogy igen (France 1921: 278). Ez volt jellemző azokra is, akik Pierre Larousse *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle* [A XIX. század általános nagyszótára] című monumentális szótárára havonta megjelenő füzetek formájában fizettek elő és olvasgatták azokat. A Bibliát és a szótárt is azonban sokkal gyakrabban forgatjuk esetenként, megszakításokkal, szövegtöredékeként. Így nézve, a bibliai versek, szimbólumok és a szótári szócikkek, definíciók között is megállapítható egyfajta analógia. Önálló egységként is funkcionálhatnak, de természetesen korrelációs viszonyban állnak a Biblia vagy a szótár többi elemével.

A kiadási és eladási statisztikák egyaránt azt bizonyítják, hogy a franciák bensőséges érzelmi viszonyt ápolnak a szótárakkal. A legismertebb szótárak, így a mai emlékülésen elemzettek is, a francia családok nagy többségének könyvtárában megtalálhatók, köszönhetően például annak is, hogy a szótárhasználatra való szoktatás, a szótárhasználati kultúra kialakítása a francia iskolai oktatás szerves része.

A francia ember szótárt nem egy életre vesz, hanem a hatalmas szóárkínálatból válogatva az évente frissülő, immár papíron és elektronikus formában is megjelenő új kiadásokat rendszeres időközönként megveszi vagy előfizet rájuk (a statisztikák szerint Franciaországban évente 1 200 000 szótárt adnak el). Teszi mindezt azért, mert tudja, hogy a szótár magát azt a nyelvet reprezentálja, koncentrálja, amellyel lényegi, de sosem lezárt kapcsolata van. Tudja, hogy – amint Alain Rey fogalmaz a *Petit Robert* szótár első borítóján – „amikor a szavakat magyarázzuk, megvilágítjuk a múltat, a jövőbe tekintünk és értelmet adunk a jelenünknek” [Décrire les mots, c’est éclairer le passé, viser l’avenir, et donner du sens à notre présent]. Legyen szó bár egynyelvű, kétnyelvű vagy többnyelvű, klasszikus vagy modernebb, általános vagy speciális szótárról, a konkrét céllal bíró szerény terminológiai szójegyzéktől a mindenről mindent elmondó, lenyűgöző enciklopédiáig, szótárak világa fogja keretbe és szervezi szókincsünket és gondolkodásunkat is.

A francia szótártörténet számos kiemelkedő szótáríróval tart számon. Ezek közül a kerek évfordulók kapcsán, de lexikográfiai jelentőségük miatt is a mai emlékülésünkön a budapesti, piliscsabai, pécsi, debreceni és szegedi francia tanszékek oktatói, kutatói a modern francia szótárírás két meghatározó jelentőségű személyének és széles körben használt műveiknek bemutatása, elemzése által kívánnak tisztelni a francia nyelv és kultúra ezen örök értékei előtt.

Irodalom

- BOISTE, Pierre-Claude-Victor (1800) *Dictionnaire universel de la langue française*. Paris, Desray.
- DANTZIG, Charles (2005) *Dictionnaire égoïste de la littérature française*. Paris, Bernard Grasset.
- DUHAMEL, Georges (1933) *Le Notaire du Havre*. Paris, Mercure de France.
- FRANCE, Anatole (1921) *La Vie littéraire*. 2e série. Paris, Calmann-Lévy. 275–283. (Elektronikus változat: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k202660v/> – Letöltés: 2017.10.17)
- PRUVOST, Jean (2014) *Le dico des dictionnaires. Histoires et anecdotes*. Paris, JC Lattès.